

वामदेवो गौतमः। ऋभवः। त्रिष्टुप्

प्र ऋभुभ्यो दूतमिव वाचमिष्य उपस्तिरे श्वैतरीं धेनुमीळे।

ये वातजूतास्तरणिभिरेवैः परि द्यां सद्यो अपसो बभूवुः ॥ ४.०३३.०१

ये । वातजूताः- प्राणप्रेरिताः । तरणिभिः- तारकैः । एवैः- गमनैः । अपसः- शोभनकर्माणः । सद्यः- क्षणेन । द्याम्- नभः । चित्ताकाशम् । परि- परितः । बभूवुः- अभवन् । ऋभुभ्यः- तेभ्य उरुभासमानेभ्यश्चिद्रश्मिभ्यः । दूतमिव । वाचम्- मन्त्रम् । प्र इष्ये- प्रेरयामि । उपस्तिरे- सोमोपस्तरणार्थम् । श्वैतरीम्- धेनुम् । ईळे- याचे ॥१॥

यदारमक्रन्मृभवः पितृभ्यां परिविष्टी वेषणा दंसनाभिः।

आदिद्देवानामुप सख्यमायन्धीरासः पुष्टिमवहन्मनायै ॥ ४.०३३.०२

यदा । ऋभवः- सूर्यरश्मयः । पितृभ्याम्- द्यावापृथिवीभ्याम् । परिविष्टी- परिचर्यया । वेषणा- व्याप्त्या । दंसनाभिः- दशनैः । अरमक्रन्- अत्यर्थं शोभनकर्म चक्रुः । आदित्- तदा । चित्- एव । देवानाम्- देवतानाम् । सख्यम्- मैत्रीम् । उप आयन्- अगच्छन् । धीरासः- धारणाकुशलाः सन्तः । मनायै- मननशीलाय । पुष्टिम् । अवहन्- प्रापयन्ति ॥२॥

पुनर्ये चक्रुः पितरा युवाना सना यूपेव जरणा शयाना।

ते वाजो विभ्वाँ ऋभुरिन्द्रवन्तो मधुप्सरसो नोऽवन्तु यज्ञम् ॥ ४.०३३.०३

सना- सनातन्यौ । यूपेव- आश्रये । जरणा- किन्तु जीर्णे । शयाना- अशक्ते । पितरा- द्यावापृथिव्यौ । ये । पुनः । युवाना- नव्ये । चक्रुः- अकुर्वन् । ते । ऋभुः- उरु भासमानः । विभ्वा- प्रभुः । वाजः- शोभनगमन इति त्रयो ऋभवः । इन्द्रवन्तः- ईशानसमर्थाः । मधुप्सरसः- मधुराः । नः- अस्माकम् । यज्ञम्- देवपूजां दानं सङ्गतिकरणम् । अवन्तु- रक्षन्तु ॥३॥

यत्संवत्समृभवो गामरक्षन्त्यत्संवत्समृभवो मा अपिंशन्।

यत्संवत्समभरन्भासो अस्यास्ताभिः शमीभिरमृतत्वमाशुः ॥ ४.०३३.०४

यत् संवत्सम्- यत्कालपर्यन्तम्। संवत्सः संवत्सरः कालोपलक्षणः। ऋभवः- चित्किरणाः। गाम्- धेनुमदितिं भूमिम्। अरक्षन्- अपालयन्। यत्संवत्सम्- यत्कालपर्यन्तम्। ऋभवः। माः- तदवयवान्। अपिंशन्- अकुर्वन्। यत्संवत्सम्। अस्याः- गोः पृथिव्या अदितेः। भासः- दीप्तिः। अभरन्- आधारयन्। ताभिः। शमीभिः- शमभावनाभिः। अमृतत्वम्। आनशुः- प्रापुः ॥४॥

ज्येष्ठ आह चमसा द्वा करेति कनीयान्त्रीन्कृण्वामेत्याह।

कनिष्ठ आह चतुरस्करेति त्वष्ट ऋभवस्तत्पनयद्वचो वः ॥ ४.०३३.०५

ज्येष्ठः- तेषु प्रथमः। आह- अब्रवीत्। चमसा द्वा करेति- एकं चमसं द्वौ कृण्वामेति। कनीयान्- द्वितीयः। त्रीन्। कृण्वामेत्याह। कनिष्ठः- तृतीयः। चतुरः- चतुर्धा। करेति- कृण्वामेति। आह। हे ऋभवः। त्वष्टा- तनूकरणदेवता सूर्यः। वः- युष्माकम्। तत्। वचः- वचनम्। पनयत्- प्रशशंस ॥५॥

सत्यमृचुर्नर एवा हि चक्रुर्नु स्वधामृभवो जग्मुरेताम्।

विभ्राजमानाँश्चमसाँ अहेवावेनत्त्वष्टा चतुरो ददृश्वान् ॥ ४.०३३.०६

नरः- नेतारः। सत्यम्- तथ्यम्। ऊचुः- अब्रुवन्। एव- एवम्। हि- खलु। चक्रुः- अकुर्वन्। एताम्- इमाम्। स्वधाम्- आत्मधारणाम्। अनु- अनुसृत्य। ऋभवः। जग्मुः- गतवन्तः। अहेव- दिनानीव। विभ्राजमानान्- दीप्तान्। चमसान्। चतुरः। त्वष्टा- तनूकरणदेवता। अवेनत्- अकामयत्। ददृश्वान्- दृष्टवान्। चमसं सोमधारकपात्रमित्याधिभौतिके। रसोपलब्धिस्थानमित्याध्यात्मिके। सामान्यतया निर्माणं त्वष्टुः सूर्यस्य कार्यम्। तस्य विशेषतया प्रणालीनां कल्पनमृभूणां सूर्यकिरणानां कार्यम् ॥६॥

द्वादश द्यून्त्यदगौहस्यातिथ्ये रणन्नृभवः ससन्तः।

सुक्षेत्राकृण्वन्ननयन्त सिन्धून्धन्वातिष्ठन्नोषधीर्निम्नमापः ॥ ४.०३३.०७

यत्- यदा । अगोह्यस्य- अगोप्यस्य सूर्यस्य । आतिथ्ये- पूजायाम् । द्वादश द्यून्-
द्वादशमासाननुसृत्य । ससन्तः- स्वपन्तः । सूर्ये लीना इति भावः । ऋभवः । रणन्- रमन्ते । तदा ।
सुक्षेत्राणि- शोभनभूमिकाः । अकृण्वन्- अकुर्वन् । सिन्धून्- अपो मूलशक्तिधाराः । अनयन्त-
अनयन् । धन्वः- निरुदकं प्रदेशमपि अधिष्ठाय । निम्नम्- नीचस्थानम् । आपः- उदकानि
अध्यतिष्ठन् । ओषधीरतिष्ठन् ॥७॥

रथं ये चक्रुः सुवृत्तं नरेष्ठां ये धेनुं विश्वजुर्व विश्वरूपाम् ।

त आ तक्षन्त्वृभवो रयिं नः स्ववसः स्वर्पसः सुहस्ताः ॥ ४.०३३.०८

ये । रथम्- लक्ष्यप्रापकरहणप्रतीकं वाहनम् । रथी ऋतस्य नो भवेति श्रुतेः ऋतं रथः । सुवृत्तम्-
शोभनचक्रम् । नरेष्ठाम्- नेतरि वर्तमानम् । चक्रुः- कृतवन्तः । विश्वरूपाम् । विश्वजुवम्-
सर्वप्रेरयित्रीम् । धेनुम्- गामादिति पृथिवीम् । चक्रुः । ते । ऋभवः- सूर्यकिरणाः । स्ववसः- सुरक्षकाः
सुकान्ताः । स्वपसः- शोभनकर्माणः । सुहस्ताः- शोभनपाणयः । नः- अस्मभ्यम् । रयिम्-
दानयोग्यसम्पदम् । आ तक्षन्- तनूकृतवन्तः ॥८॥

अपो ह्येषामजुषन्त देवा अभि क्रत्वा मनसा दीध्यानाः ।

वाजो देवानामभवत्सुकर्मैन्द्रस्य ऋभुक्षा वरुणस्य विभ्वा ॥ ४.०३३.०९

देवाः- देवताः । एषाम्- एतेषाम् । अपः- जीवोदकानि । अजुषन्त- सेवन्ते । क्रत्वा- प्रज्ञया ।
मनसा- चित्तेन । अभि- अभितः । दीध्यानाः- दीप्ताः । ऋभुः- ऋभुक्षाः । ऋभुनाथः ।
ऋभवोऽस्मिन् क्षियन्ति वसन्तीति ऋभुक्षाः । विभ्वा- विभुः । वाजः- शोभनगमन इति त्रयो
रश्मिविशेषा ऋभवः । वाजः । देवानाम्- देवतानाम् । सुकर्मा- शोभनकर्मयुक्तः । अभवत्- बभूव ।
ऋभुक्षाः । इन्द्रस्य- ऐन्द्रः । विभ्वा । वरुणस्य- वारुणो बभूव ॥९॥

ये हरी मेधयोक्था मर्दन्त इन्द्राय चक्रुः सुयुजा ये अश्वा ।

ते रायस्पोषं द्रविणान्यस्मे धत्त ऋभवः क्षेमयन्तो न मित्रम् ॥ ४.०३३.१०

ये । मेधया । उक्था- मन्त्रैः । मदन्तः- तुष्यन्तः । इन्द्राय- ईशनाधिदैवताय । सुयुजा- शोभनयोगौ । हरी- आकर्षणशक्तिप्रतीकौ । अश्वा- प्राणाश्चौ । चक्रुः- कृतवन्तः । ते । ऋभवः- चित्किरणाः । मित्रम्- सुहृत् । न- इव । क्षेमयन्तः- सौख्यदायकाः । अस्मे- अस्मभ्यम् । रायस्पोषम्- सम्पत्पुष्टिम् । द्रविणानि- धनानि । धत्त- धारयत ॥१० ॥

इदाहः पीतिमुत वो मदं धुर्न ऋते श्रान्तस्य सख्याय देवाः ।

ते नूनमस्मे ऋभवो वसूनि तृतीये अस्मिन्सर्वने दधात ॥ ४.०३३.११

इदा- इदानीम् । अहः पीतिम्- दिवसे समर्पितरसस्य अनुभूतिम् । मदम्- आनन्दम् । वः- युष्माकमेव । धुः- देवा धारयन्ति । श्रान्तस्य- श्रान्तात्तपोयुक्तात् । ऋते । देवाः । सख्याय न भवन्ति । ते । ऋभवः । नूनम्- निश्चयेन । अस्मे- अस्मभ्यम् । वसूनि- सम्पदः । अस्मिन्- एतस्मिन् । तृतीये सवने । दधात- धारयन्ति ॥११ ॥